

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI: 540

ORHON YAZITLARI

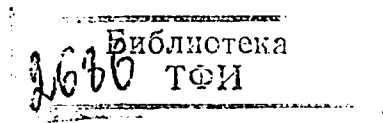
Prof. Dr. Talât Tekin

ANKARA, 1988

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K D İ L K U R U M U Y A Y I N L A R I : 540

ORHON YAZITLARI

TALÂT TEKİN

T Ü R K T A R İ H K U R U M U B A S I M E V İ , A N K A R A

1988

İÇİNDEKİLER

Giriş	V — XXIV
Kül Tigin Yazıtı	1 — 26
Bilge Kagan Yazıtı	27 — 57
Açıklamalar	59
Kül Tigin	61 — 93
Bilge Kagan	95 — 113
Sözlük	115 — 190
Kaynaklar	191 — 200
Yazıtların kopyaları (Fin Atlasından, Radloff Atlasından)	201

GİRİŞ

I. Orhon Yazıtları araştırmalarının tarihçesi

Güney Sibirya'da, Yenisey ırmağının yukarı mecrası boyunca İskandinav "runik" yazısına benzer bir yazı ile yazılmış bazı mezar yazıtlarının bulunduğu daha 18'inci yüzyıl başlarında, başlıca Johann von Strahlenberg'in eseri aracılığı ile biliniyordu. Fakat Sibirya'ya araştırma amacı ile ilk bilimsel heyetler ancak geçen yüzyılın sonlarına doğru gönderilebilmiştir. Bu ilk heyetler 1887 ile 1888'de Finlandiya'dan Sibirya'ya gönderilen Fin araştırma heyetleri idi. Fin heyetlerinin bu bilimsel gezileri sonucu Yenisey mezar yazıtlarının kopyaları ilk kez olarak yayımlanmıştır: *Inscriptions de l'Énisséi, recueillies et publiées par la Société finlandaise d'Archéologie*, Helsingfors 1889. Aynı yıl Rus arkeologlarından N. M. Yadrıntsev Moğolistan'da, Orhon ırmağı kıyılarında aynı yazı ile yazılmış çok daha büyük iki yazıt buldu. Yadrıntsev'in Orhon yazıtları adı verilen bu iki büyük yazıt ile ilgili eseri 1890 yılında yayımlandı: *Anciens caractères trouvés sur des pierres et des ornements au bord de l'Orkhon*, St. Petersburg 1890. Moğolistan'daki bu yeni keşif üzerine A. O. Heikel başkanlığında bir Fin araştırma heyeti Orhon ırmağı kıyılarına gitti. Fin heyetinin yaptığı bu bilimsel gezi sonunda Orhon yazıtlarının mükemmel kopyaları yayımlandı: *Inscriptions de l'Orkhon, recueillies par l'expédition finnoise 1890 et publiées par la Société finno-ougrienne*, Helsingfors 1892.

Orhon yazıtları aynı yıl Rusya'da da yayımlandı. Bu ikinci yayın, W. Radloff'un başkanlığında yapılan Rus bilim heyetinin gezisi sonucu ortaya çıkmıştı: *Atlas der Altertümer der Mongolei*, St. Petersburg 1892-1899.

Orhon yazıtlarının Finlandiya'da yayımlanan atlası bu taşlardan biri üzerinde bulunan Çince yazıtın okunabilen kısımlarının bir çevirisini de içeriyordu. Bu kısa Çince metin, şüphesiz ki, bilinmeyen bir yazı ve dille yazılmış olan asıl metnin çevirisi olamazdı; fakat bu Çince metin bize bu iki anıttan birinin 732 yılında ölen bir Türk prensinin anısına dikilmiş olduğunu haber veriyordu. Böylece, bu yazıtların kimlere ait olduğu ve hangi dilde yazılmış bulunduğu sorunu çözümlenmiş oluyordu: Bu iki yazıt Türklerin atalarından kalma idi; bunlarda kullanılan dil de eski bir Türk lehçesinden başka bir şey olamazdı.